

Щодо поняття «валютна політика держави» як фінансово-правової категорії

Деменко Карина Едуардівна¹

Опубліковано	Секція	УДК
24.11.2022	Право	347:336

DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7920054>

Ліцензовано за умовами Creative Commons BY 4.0 International license

Анотація. Стаття присвячена дослідженню валютної політики держави як фінансово-правової категорії. Автором проаналізовані існуючі в науковій літературі підходи до сприйняття валютної політики держави. В результаті дослідження автор прийшов до висновку, що валютна політика держави являє собою діяльність відповідно до чинного законодавства держави уповноважених нею органів із реалізації сукупності економічних, правових та організаційних заходів за допомогою визначених інструментів у сфері валютно-фінансових відносин з метою досягнення визначених тактичних та стратегічних цілей загальної економічної політики держави у сфері валютних відносин. Характерними ознаками валютної політики є те, що: а) це діяльність уповноважених державою органів; б) ця діяльність здійснюється відповідно до чинного законодавства держави; в) змістом цієї діяльності є використання сукупності економічних, правових та організаційних заходів за допомогою визначених інструментів; г) метою цієї діяльності є досягнення визначених тактичних та стратегічних цілей загальної економічної політики держави; д) ця діяльність здійснюється у валютно-фінансовій сфері.

Автором проаналізовані суттєві ознаки і звернуто увагу на те, що дві останні ознаки, а саме вказівка на мету валютної політики та сферу її здійснення, дає можливість відрізнити її від інших складових державної економічної політики.

Ключові слова: валюта, валютні відносини, політика держава, валютна політика держава, правове регулювання валютних відносин.

On the concept of "currency policy of the state" as a financial and legal category

Annotation. The stable development of any state depends on the proper functioning of its organs in fulfilling all the functions entrusted to them by the current legislation. In the process of functioning, the authorized state bodies must effectively perform their functions in all spheres of state activity, especially those that affect the financial stability and independence of the state. One such sphere is the field of currency relations.

This article is devoted to the study of the state's currency policy as a financial and legal category. The author analyzes the existing approaches to understanding the state's currency policy in scientific literature. As a result of the research, the author concludes that the state's currency policy is the activity of authorized state bodies in accordance with the current legislation of the state, involving a combination of economic, legal, and organizational

¹ аспірантка 3-го року навчання Навчально-наукового інституту права, Сумський державний університет

measures through specified instruments in the field of currency and financial relations, aimed at achieving specific tactical and strategic goals of the overall economic policy of the state in the sphere of currency relations. The characteristic features of currency policy are as follows: a) it is the activity of authorized state bodies; b) this activity is carried out in accordance with the current legislation of the state; c) the content of this activity involves the use of a combination of economic, legal, and organizational measures through specified instruments; d) the purpose of this activity is to achieve specific tactical and strategic goals of the overall economic policy of the state; e) this activity is conducted in the currency and financial sphere.

The author analyzes the essential features and emphasizes that the last two features, namely, the indication of the purpose of currency policy and the sphere of its implementation, make it possible to distinguish it from other components of state economic policy.

Keywords: currency, currency relations, state policy, state currency policy, legal regulation of currency relations.

Вступ

Стабільний розвиток будь-якої держави залежить від виконання її органами всіх функцій, що покладені на них чинним законодавством. При цьому в процесі функціонування уповноважені державою органи мають ефективно виконувати свої функції у всіх сферах діяльності держави, а особливо тих, від функціонування яких залежить фінансова стабільність і незалежність держави. Однією з таких сфер є сфера валютних відносин.

Валютні відносини, що виникають, змінюються і припиняються на території будь-якої держави, в тому числі і в Україні, для її розвитку є надзвичайно важливими. З одного боку, вони дають можливість державі залучати додаткові фінансові ресурси, а з іншого – використовувати додаткові механізми збереження вартості фінансових ресурсів. У зв'язку з цим кожна держава намагається на своїй території застосовувати валютне регулювання як найбільш дієвий механізм впорядкування обігу іноземної валюти і валютних цінностей. Така діяльність держави здійснюється планомірно і системно та об'єктивується у її валютній політиці.

Дослідженням валютної політики як одного з найбільш важливих напрямків її активності займалися в своїй переважній більшості представники економічної науки. Представники юридичної науки не приділяли належної уваги дослідженню цього явища і в своїх поодиноких дослідженнях спирались на дослідження у сфері економіки. Результатом цього стало застосування в юридичних дослідженнях понять і категорій, які не мають чітких юридичних рамок і змістовного навантаження.

Враховуючи це, дослідження валютної політики як фінансово-правової категорії, її визначення і характеристика є одним з важливих питань сучасної юридичної науки, вирішення якого дасть можливість окреслити юридичний зміст та сутність валютної політики як одного з напрямків функціонування держави.

Останні дослідження за темою. Як було зазначено питаннями, що розкривають сутність і зміст валютної політики держави займалися, в своїй переважній більшості, представники економічної науки та науки фінансів. Серед найбільш вагомих варто згадати роботи таких вчених як: Б.П. Адамик [3], О.В. Дзюблюк [4], Ф.О. Журавка [5], О.М. Журба [6], О.В. О.В. Пасічник [12], А.І. Старух [18], В.А. Ющенко, В.І. Міщенко [22] та інші. Окремі аспекти валютної політики були досліджені такими представниками юридичної науки як А.М. Іскоростейський [7], О.А. Костюченко [8], Л.М. Кравченко [9], О.Є. Северин [16], М.В. Старинський [18] та інші. Разом з тим, дослідженням валютної політики як фінансово-правової категорії практично не приділялось належної уваги.

Враховуючи зазначене *метою* нашої статті є дослідження валютної політики як напрямку діяльності держави, а завданням – визначення поняття «валютна політика держави» та виділення характерних ознак цього явища.

Результати

Як свідчить аналіз наукової літератури, в якій розкриваються питання пов'язані з характеристикою валютної політики як одного з напрямків діяльності держави, на сьогодні однозначного їх сприйняття, на жаль, ще не склалося. В цьому аспекті варто звернути увагу на те, що дослідники при характеристиці валютної політики як синоніми, з певними варіаціями, використовують такі поняття як: «монетарна політика [2]», «курсова політика [1]», «валютно-курсова політика [6]», «політика валютного курсу [10, с. 224]». Також слід вказати, що окремі дослідники в своїх роботах здійснювали розмежування вказаних термінів і доводили правильність їх використання в тій чи іншій ситуації. Зокрема М. Маса звертав увагу на різницю курсової політики, монетарної та фіскальної [1, с. 62]. На необхідність розмежування понять «валютна політика» та «валютно-курсова політика» звертали увагу в своїх роботах такі вчені як С.Г. Щербаков [21, с. 44] та О.В. Пасічник [12, с. 7-9].

Проведений аналіз підходів, що існують в науковій літературі дає нам можливість виділити три підходи до сприйняття валютної політики.

Представники першого підходу сприймають валютну політику як діяльність держави, що пов'язана з міжнародними валютними та іншими економічними відносинами. Так, на думку одних, валютна політика це «...сукупність заходів, які здійснюються у сфері міжнародних валютних та інших економічних відносин у відповідності із поточними і стратегічними цілями країни [5, с. 48]». Дещо модифіковане визначення надає Б.П. Адамік, і сприймає валютну політику як «...сукупність заходів, які провадяться державою у сфері міжнародних валютних відносин відповідно до її тактичних та стратегічних цілей [3, с. 467]».

Даний підхід відображає природу валютних відносин об'єктом яких є іноземні грошові одиниці – валюта. При цьому дослідники акцентують увагу на тому, що валютна політика як діяльність держави, що об'єктивується у сукупності послідовних дій реалізується відповідно до цілей, які декларуються уповноваженими органами держави у сфері реалізації валютної політики. З нашої точки зору, даний підхід може бути сприйнятий як основа для усвідомлення сутності та природи валютної політики. Проте даний підхід жодним чином не відображає сутності та змісту валютної політики, а також досить умовно вказує на те, що валютна політика це перш за все діяльність всередині держави і спрямована на розвиток держави.

Відповідно до другого підходу валютна політика сприймається як сукупність завдань, цілей і інструментів взаємодії національної економіки і світового господарства. Так, одні вчені вважають валютну політику комплексом цілей і завдань, а також методів їх забезпечення, здійснюваних органами державної влади у сфері взаємодії національної економіки і світового господарства [5, с. 54]. Інші, сприймають валютну політику як сукупність усіх заходів, що здійснюються державою і центральним банком у сфері валютних відносин та грошового обігу [5, с. 51]. Дещо модифікованим є сприйняття валютної політики О. Пасічником, який зазначає, що це комплекс нормативно-правових, прогнозних, регулюючих та контролюючих заходів центрального банку щодо управління валютним курсом з метою досягнення цілей економічної політики держави [12, с. 172-176].

Даний підхід відображає статичний аспект валютної політики держави. Він дає можливість виділити суттєві інструменти реалізації валютної політики, проте, на нашу думку, не сприяє усвідомленню валютної політики саме як діяльності держави. В цьому

аспекті, на фоні інших вчених які відстоюють цей підхід, доцільною виглядає позиція О.В. Дзюблук, який сприймає валютну політику як діяльність із розробки та практичної реалізації державою засобів впливу, на ті економічні відносини суб'єктів ринку, які стосуються їхніх операцій з валютою [4, с. 24].

Представники третього підходу сприймають валютну політику як: а) сукупність нормативних чи монетарних дій державних органів, б) сукупність економічних, правових, організаційних та інших заходів. Зокрема такий підхід відстоює думку, що валютна політика це сукупність нормативних і монетарних дій центрального банку, міністерства фінансів та інших державних органів у сфері валютних відносин [17, с. 246]. Валютна політика на думку таких дослідників як В.В. Козик, Т.С. Шемет, А.С. Філіпенко це «...невід'ємна складова частина грошово-кредитної політики держави, сукупність економічних, правових та організаційних заходів, що здійснюються державними органами влади, центральними банками та фінансовими закладами, міжнародними валютно-фінансовими організаціями у сфері міжнародних валютних відносин на національному, регіональному рівнях та у глобальному масштабі на основі валютного законодавства у двох формах – структурній та поточній [20, с. 275]». Як комплекс економічних, організаційних, правових, адміністративних та інших заходів, методів, форм, інструментів і механізмів, які здійснюються державою у сфері валютно-фінансових і кредитних відносин відповідно до поточних та стратегічних цілей загальної економічної політики держави, передусім з метою забезпечення стабільності обмінного курсу національної валюти та збалансованості платіжного балансу країни, сприймає валютну політику Ф.О. Журавка [5, с. 19]. З нашої точки зору даний підхід є найбільш вдалим, оскільки за його допомогою розкривається не лише сутність валютної політики як діяльності держави, а й розгорнуто акцентується увага на меті здійснення такої діяльності.

Разом з цим, варто звернути увагу на те, що в своїй переважній більшості дослідники оминають питання суб'єктного складу реалізації валютної політики. В своїй переважній більшості вони вказують, що це діяльність держави. В окремих підходах дослідники конкретизують, що це діяльність центральних банків, міністерства фінансів або навіть інших міжнародних валютно-фінансових організацій [5, с. 67]. Враховуючи зазначені підходи, спробуємо виділити суттєві аспекти валютної політики та визначити її поняття.

Ми підтримуємо дослідників, які сприймають валютну політику як діяльність держави в особі уповноважених органів. Разом з цим, з нашої точки зору є важливим правовий аспект такої діяльності, оскільки Україна проголосила себе правовою державою, на території якої діє верховенство права. На сьогодні правове регулювання діяльності пов'язаної з реалізацією валютної політики держави здійснюється Законом України «Про валюту і валютні операції» [13], а також нормативно-правовими актами Національного банку України, в компетенцію якого входять повноваження на здійснення регулювання обігу валюти і валютних цінностей на території України.

Враховуючи це при характеристиці валютної політики ми будемо виходити з того, що це врегульована нормами чинного законодавства діяльність уповноважених державою органів, в компетенції яких закріплені повноваження у сфері регулювання валютних відносин.

В своїй основі валютна політика пов'язана з діяльністю держави у валютно-фінансовій сфері. При цьому слід звернути увагу на те, що валютно-фінансова сфера має два аспекти, а саме: внутрішній і зовнішній. Внутрішній аспект реалізації валютної політики передбачає вплив на відносини, які виникають змінюються чи припиняються на території держави. Зовнішній аспект валютно-фінансової сфери передбачає діяльність державних органів на регіональному, національному та міжнародному

рівнях [20, с. 275]. При цьому зовнішній аспект валютно-фінансової сфери є важливим для діяльності державних органів, оскільки в його рамках вони мають враховувати не лише національне, а й міжнародне законодавство.

Валютна політика як діяльність уповноважених органів держави здійснюється шляхом застосування цілого ряду заходів, що в літературі називаються формами та методами валютного регулювання. Переважна більшість дослідників валютне регулювання сприймає як законодавчу форму здійснення валютної політики держави [20], що реалізується в таких формах як: дисконтна політика, девізна політика, диверсифікація валютних резервів за допомогою таких інструментів як: девальвація валюти, ревальвація валюти, валютної інтервенції, управління обліковою ставкою, валютні обмеження, встановлення конвертованості валюти. Також важливим аспектом є акцент на мету здійснення діяльності державних органів. В цьому аспекті вважаємо за доцільне вказати, що реалізація валютної політики здійснюється державними органами з метою досягнення поточних і стратегічних цілей держави. Конкретизація цих цілей може бути здійснена в рамках розробки загальної економічної політики держави.

Враховуючи вище викладене, вважаємо за можливе *валютну політику держави* визначити як діяльність відповідно до чинного законодавства держави уповноважених нею органів із реалізації сукупності економічних, правових та організаційних заходів за допомогою визначених інструментів у сфері валютно-фінансових відносин з метою досягнення визначених тактичних та стратегічних цілей загальної економічної політики держави у сфері валютних відносин.

Зазначене визначення дає можливість виділити наступні характерні ознаки валютної політики: це діяльність уповноважених державою органів; ця діяльність здійснюється відповідно до чинного законодавства держав; змістом цієї діяльності є використання сукупності економічних, правових та організаційних заходів за допомогою визначених інструментів; метою цієї діяльності є досягнення визначених тактичних та стратегічних цілей загальної економічної політики держави; ця діяльність здійснюється у валютно-фінансовій сфері. Аналіз виділених ознак дає можливість звернути увагу на те, що вони притаманні валютній політиці в своїй сукупності. Разом з цим дві останні ознаки, а саме вказівка на мету валютної політики та сферу її здійснення, дає можливість відрізнити її від інших складових державної економічної політики. Враховуючи це, більш детально звернемо нашу увагу на характеристику цих ознак.

Говорячи про досягнення поточних і стратегічних цілей економічної політики держави як мету реалізації її валютної політики держави, слід звернути увагу на те, що розробкою валютної політики займають уповноважені державою органи, в компетенцію яких входять ці повноваження. Відповідно до ст. 116 Конституції України Кабінет Міністрів України серед іншого: забезпечує державний суверенітет і економічну самостійність України, здійснення внутрішньої і зовнішньої політики держави, виконання Конституції і законів України, актів Президента України; забезпечує проведення фінансової, цінової, інвестиційної та податкової політики; політики у сферах праці й зайнятості населення, соціального захисту, освіти, науки і культури, охорони природи, екологічної безпеки і природокористування; розробляє і здійснює загальнодержавні програми економічного, науково-технічного, соціального і культурного розвитку України.

Відповідно до ст. 20 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» [14] Кабінет Міністрів України в сфері економіки серед іншого: забезпечує проведення державної економічної політики, здійснює прогнозування та державне регулювання національної економіки; забезпечує розроблення і виконання загальнодержавних програм

економічного та соціального розвитку; визначає доцільність розроблення державних цільових програм з урахуванням загальнодержавних пріоритетів та забезпечує їх виконання; забезпечує здійснення державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності; забезпечує розроблення і виконання програм структурної перебудови галузей національної економіки та інноваційного розвитку, здійснює заходи, пов'язані з реструктуризацією та санацією підприємств і організацій, забезпечує проведення державної промислової політики, визначає пріоритетні галузі промисловості, які потребують прискореного розвитку. Таким чином, Кабінет Міністрів України, в рамках визначених повноважень, враховуючи відповідні показники розвитку держави, розробляє та реалізує економічну політику держави.

Щодо валютної політики держави, як показує аналіз чинного законодавства України, то її розробляє і реалізує Національний банк України в рамках реалізації грошово-кредитної політики. Діяльність Національного банку України регулюється Законом України «Про Національний банк України» [15]. В аспекті його діяльності із розробки та реалізації валютної політики можемо вказати на такі суттєві аспекти. Валютна політика реалізується Національним банком України (далі - Національний банк) відповідно до Основних засад грошово-кредитної політики, що приймаються щорічно Радою Національного банку України в порядку визначеному Законом України «Про Національний банк України». Відповідно до ст. 24 Закону України «Про Національний банк України» Основні засади грошово-кредитної політики визначають показники діяльності Національного банку у середньостроковій перспективі для досягнення цілей Національного банку. Вони розробляються Радою Національного банку на підставі пропозицій, наданих Правлінням Національного банку. При розробці Основних засад грошово-кредитної політики використовуються макроекономічні показники, розраховані Кабінетом Міністрів України та Національним банком України, а також інша необхідна інформація.

Відповідно до п.1 ч.1. ст. 7 Законом України «Про Національний банк України» [15] Національний банк відповідно до розроблених Радою Національного банку України Основних засад грошово-кредитної політики визначає та проводить грошово-кредитну політику, яка визначається як комплекс заходів у сфері грошового обігу та кредиту, спрямованих на забезпечення цінової стабільності шляхом використання інструментів грошово-кредитної політики.

При цьому визначаються стратегічні цілі валютної політики, що включають в себе забезпечення стійкого економічного росту, підтримання низьких темпів інфляції, обмеження рівня безробіття, підтримання рівноваги платіжного балансу, забезпечення стійкості національної валюти, стимулювання експортного потенціалу країни, забезпечення макроекономічної рівноваги і тактичні - створення умов для стимулювання зовнішньоекономічних операцій, формування сприятливого правового поля для зовнішньоекономічної діяльності, оперативне регулювання платіжного балансу країни, регулювання операцій господарюючих суб'єктів на валютному ринку задля недопущення спекулятивного тиску і фінансових криз, організація контролю за операціями, пов'язаними із рухом іноземного капіталу [4, с. 11].

Інструментами реалізації грошово-кредитної політики відповідно до ст. 25 Закону України «Про Національний банк України» серед інших є: валютні інтервенції (купівля-продаж валютних цінностей на валютних ринках); операції з цінними паперами (крім цінних паперів, що підтверджують корпоративні права), у тому числі з казначейськими зобов'язаннями, на відкритому ринку; регулювання імпорту та експорту капіталу; запровадження на строк до шести місяців вимоги щодо обов'язкового продажу частини надходжень в іноземній валюті; зміна строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів; емісія власних боргових зобов'язань та операції з ними; операції з

деривативними фінансовими інструментами [15]. Зазначені інструменти є інструментами, що використовуються при реалізації саме валютної політики, як невід'ємної частини грошово-кредитної політики Національного банку України. Таким чином, як бачимо валютна політика є невід'ємною частиною грошово-кредитної політики, яка, в свою чергу, є складовою економічної політики України.

Розробкою економічної політики держави займається Кабінет Міністрів України який, з врахуванням необхідних показників діяльності держави, визначає її поточні і стратегічні цілі та інструменти їх досягнення. Національний банк України, в рамках своїх повноважень розробляє, з врахуванням цілей і завдань економічної політики держави, Основні засади грошово-кредитної політики, частиною якої є валютна політика, і реалізує її відповідно до визначених тактичних та стратегічних цілей. Як показує аналіз інструментів валютної політики, що використовує Національний банк України, вона здійснюється у сфері валютних відносин.

Висновки

Валютна політика держави являє собою діяльність відповідно до чинного законодавства держави уповноважених нею органів із реалізації сукупності економічних, правових та організаційних заходів за допомогою визначених інструментів у сфері валютно-фінансових відносин з метою досягнення визначених тактичних та стратегічних цілей загальної економічної політики держави у сфері валютних відносин. Характерними ознаками валютної політики є те, що: а) це діяльність уповноважених державою органів; б) ця діяльність здійснюється відповідно до чинного законодавства держави; в) змістом цієї діяльності є використання сукупності економічних, правових та організаційних заходів за допомогою визначених інструментів; г) метою цієї діяльності є досягнення визначених тактичних та стратегічних цілей загальної економічної політики держави; д) ця діяльність здійснюється у валютно-фінансовій сфері.

Список використаної літератури

1. Jefeey A., Frankel A., Bergsten C. F., Mussa M. Frankel Exchange Rate Policy. Cambridge. National Bureau of Economic Research. 1994. p. 75.
2. Tobin J. Theory and Policy. 1984. Ohio: State University Press. p. 563.
3. Адамик Б.П. Національний банк і грошово-кредитна політика : підруч. для студ. вищ. навч. закл. Тернопіль: Карт-бланш, 2002. 278 с.;
4. Дзюблюк О. В. Валютна політика : підручник. Київ: Знання, 2007. 422 с.
5. Журавка Ф.О. Механізм реалізації валютної політики в Україні. Дисс. ... д.е.н., 08.00.08. «Гроші, фінанси і кредит». Суми: ДВНЗ «Українська академія банківської справи Національного банку України». 2009. 418 с.
6. Журба О.М. Теоретичні підходи до визначення сутності валютно-курсової політики. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини і світове господарство. 2016. Випуск 9. С. 59-62
7. Іскоростейський А.М. Правове регулювання валютних відносин в Україні. Дис. ... к.ю.н. 12.00.07. адміністративне право і процес, фінансове право, інформаційне право. Ірпінь, 2008. 214 с;
8. Костюченко О. А. Валютне законодавство України : навчальний посібник Київ: Атіка, 2006. 304 с.
9. Кравченко Л.М. Правові засади валютного регулювання і валютного контролю в Україні. Дис. ... к.ю.н. 12.00.07. «Адміністративне право і процес, фінансове право, інформаційне право». Ірпінь, 2003. 226 с.

10. Міжнародна економіка : А.П. Румянцев, Г.Н. Климко, В.В. Рокоч та ін./ За ред. А.П. Румянцева. Київ: Знання-Прес, 2003. 447 с.
11. Національний банк і грошово-кредитна політика : підручник / За ред. А.М. Мороза та М.Ф. Пуховкіної. Київ: КНЕУ, 1999. 484 с.
12. Пасічник О.В. Про розмежування понять «валютно-курсова» та «валютна» політика. Формування ринкових відносин в Україні. 2003. № 1 (30). С. 7–9.
13. Про валюту і валютні операції: Закон України від 21 червня 2018 року № 2473-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19#Text>
14. Про Кабінет міністрів України: Закон України від 27 лютого 2014 року № 794-VII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text>
15. Про Національний банк України. Закон України від 20 травня 1999 року № 679-XIV. ВВР. 1999, № 29, ст.238. Електронний ресурс: режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text>
16. Северин О.Є. Правове регулювання валютних операцій суб'єктів господарської діяльності. Дис. ... к.ю.н. Донецьк, 2003. 226 с.
17. Старинський М.В. Валютні правовідносини: теоретико-методологічний аспект. Дисс. ... д.ю.н., 12.00.07. адміністративне право і процес, фінансове право, інформаційне право. Київ, 2016. 441 с.
18. Старух А.І. Роль центрального банку України у регулюванні валютного ринку. Вісник ОНУ ім. І.І. Мечникова. 2018. Т. 23 Вип. 6 (71). С. 172-176.
19. Фінансове право України: навч. посіб. / За заг. ред. В.К. Шкарупи, Т.О. Коломоєць. Київ, 2007. 348 с.
20. Шемет Т.С. Теорія і практика валютного курсу : навч. посіб. /За ред. О.І. Рогача. Київ: Либідь, 2006. 360 с.
21. Щербаков С.Г. К вопросу о валютной и курсовой политике. Деньги и кредит. 2000. № 11. С. 43–44.
22. Ющенко В.А. Міщенко В.І. Валютне регулювання: навчальний посібник. Київ: Знання, 1999. 359 с.